

УДК 376.56

Л. А. ЯКУБОВА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Хмельницького національного університету (м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ З МЕТОЮ РОЗВИТКУ СЕКСУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті описано, проаналізовано особливості соціально-педагогічної роботи з підлітками з метою розвитку сексуальної культури, спрогнозовано, що перспективою подальших розвідок у даному напрямку є об'єктивна необхідність у розробці та запровадженні пропедевтичних освітньо-виховних програм як одного з основних шляхів вирішення комплексу соціально-педагогічних, медико-біологічних і етично-психологічних проблем.

Ключові слова: соціально-педагогічний, сексуальна культура, підліток.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні стало аксіомою, що жодна сфера людських взаємин не оповита такою кількістю таємниць, заборон, застережень, як сфера сексуальних стосунків. Психопрофілактика порушення сексуальної поведінки молодшої людини й зокрема базової її частини – статевих виховання, є важливою складовою становлення особистості. Відсутність профілактичних заходів може надалі призвести до серйозних порушень сексуальної поведінки людини.

Статеве виховання є невід'ємною частиною загального виховання особи, яке повинне ґрунтуватися на принципах моральності та моралі. Воно полягає у формуванні в дитини правильного усвідомлення своєї статевої належності, адекватної статево-рольової поведінки, гетеро сексуальної, психосексуальної орієнтації та правильних установок щодо протилежної статі. З цією метою у різні вікові періоди розвитку дитини їй необхідно розказувати про статеві відмінності, спрямовувати й організовувати ігри з урахуванням гендерних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Уже саме визначення цього поняття викликає суперечки. В. В. Кришталь та С. Р. Григорян вважають, що статеве виховання має на меті формування правильного психосексуального розвитку (статевої самосвідомості, статево-рольової поведінки, психосексуальної орієнтації, сексуальної мотивації та мотивів статевого акту, спілкування

з протилежною статтю, поглядів на шлюб і сімейні стосунки) і в результаті – формування високої сексуальної культури. Сексуальна освіта ж полягає в підвищенні поінформованості в галузі психогієни статевого життя [5].

На думку І. С. Кона, статеве виховання означає весь процес статевої соціалізації, усі ті спрямовані та спонтанні впливи, що допомагають дитині стати чоловіком чи жінкою, залучають до прийнятої в суспільстві системи статевої ролі і тендерних взаємин у трудовому, суспільному й особистому житті. У більш вузькому значенні статеве, чи, точніше, сексуальне, виховання означає підготовку дитини до сексуального життя. Кон І. С. вважає, що завдання статевого виховання й освіти полягає не в тому, щоб захистити підлітків від сексуальності, але в тому, щоб навчити їх керувати цією важливою стороною життя [4, с. 47–57].

На думку Д. Н. Ісаєва, В. Є. Кагана, зміст статевого виховання складає все те, що виховує здорову й цілісну особистість жінки і чоловіка, здатних адекватно усвідомлювати і переживати свої фізіологічні і психологічні особливості відповідно до існуючих у суспільстві соціальних і моральних норм, і завдяки цьому встановлювати оптимальні стосунки з людьми своєї і протилежної статі в усіх сферах життя [2].

На думку І. О. Бабюка, С. І. Табачнікова, основним завданням статевого виховання є допомога в усвідомленні особистістю ролі дівчинки чи хлопчика, дівчини чи юнака, жінки чи чоловіка, а також

дружини чи чоловіка, матері чи батька відповідно до фізіологічних понять; виховання цілісної гармонічної особистості, здатної усвідомити свої психологічні та фізіологічні особливості, соціальні і моральні норми суспільства [1].

З урахуванням загальних завдань виділяють кілька основних напрямків статевого виховання:

а) статево-рольове виховання, що допомагає формуванню психологічної маскулінності та фемінності і встановленню оптимальних комунікативних установок чоловіків і жінок;

б) сексуальне виховання, спрямоване на оптимізацію формування сексуально-еротичних орієнтацій і сексуальної свідомості в контексті сексуальної культури і моральних вимог;

в) підготовка до відповідального шлюбу – формування подружніх ролей і вироблення установок взаємно відповідального партнерства;

г) підготовка до відповідального батьківства, що припускає формування рольового поведіння матері та батька стосовно дітей і вироблення оптимальних репродуктивних установок;

д) формування здорового способу життя через роз'яснення залежності сексуальності, шлюбу і батьківства від таких шкідливих звичок, як куріння, алкоголь, наркоманія тощо.

Відповідно до завдань визначаються і принципи статевого виховання. Ми поділяємо погляд Д. Н. Ісаєва, В. Є. Кагана, які сформулювали такі його принципи: ідейність, реалістичність, перспективна ініціатива, активність, оптимізація завдань, вироблення індивідуальних і соціальних значень, адресність, комплексність, безперервність, повторення, правдивість, довіра, контроль і підтримка, діловитість, чистота, зрозумілість і ясність, незбудження сексуального потягу [2].

Мета статті – описати особливості соціально-педагогічної роботи з метою розвитку сексуальної культури у підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема статевого виховання і сексуальної освіти привертає все більше уваги дослідників. Існують, однак, різні концепції сексуальної освіти.

Досить розповсюдженою серед християн у країнах Західної Європи й Америки є релігійна концепція цнотливості. Її основний принцип виключає гедонічну і комунікативну роль інтимних стосунків людей і полягає в тому, що будь-яка статевая активність гріхозна за винятком статевого життя в освяченому церквою шлюбі, що має на меті продовження роду.

Гігієнічна концепція спрямована на ознайомлення дітей і підлітків з основними положеннями анатомії та фізіології репродуктивної системи людини і навчання їх (особливо дівчаток) навичкам особистої гігієни.

За останні 30 років найбільшого поширення за кордоном і в нашій країні набула концепція навчання контрацепції. Прихильники цієї концепції вважають, що, оскільки підлітки все одно стають сексуально активними і зупинити цей процес неможливо, варто

навчати їх методам контрацепції, щоб уникнути небажаних наслідків ранніх статевих відносин. Але життя показало, що пропонувані дорослими знання про використання контрацептивів сприймаються підлітками як дозвіл на початок статевого життя, і в результаті після участі в подібних програмах число сексуально активних підлітків і кількість підліткових вагітностей зростає, так само як і захворюваність на інфекції, що передаються статевим шляхом. У зв'язку з цим у США на державному рівні була оголошена відмова від використання програми навчання контрацепції.

Великий інтерес викликали концепція і програма навчання тільки утриманню, що враховують анатомо-фізіологічні вікові особливості формування сексуальності у підлітків.

Навчання тільки утриманню являє собою освітню і мотиваційну програму, що має на меті показати підліткам позитивні соціальні, психологічні і пов'язані зі здоров'ям наслідки сексуального утримання. Програма вчить статевого утримання поза шлюбом як еталону поведінки осіб різного віку, показує, що утримання – це єдиний, дійсний, надійний спосіб уникнути небажаної вагітності, захворювань, що передаються статевим шляхом, та інших, пов'язаних зі здоров'ям, проблем. У підлітків виховується переконання, що постійні моногамні стосунки вірних один одному людей є стандартом статевого поведінки людини і що статевая активність поза шлюбом у більшості випадків має негативні психологічні і фізичні наслідки. У програмі роз'яснюється, що народження дітей поза шлюбом звичайно має шкідливі наслідки для самих дітей, їх батьків і суспільства. У той же час молодих людей вчать, як відкидати сексуальні пропозиції, розкриваючи при цьому роль алкоголю і наркотиків у сексуальних домаганнях. Нарешті програма навчання тільки утриманню показує підліткам важливість досягнення самостійності (самодостатності) до початку статевої активності.

Узагальнюючи багаторічний досвід статевого виховання в європейських країнах, можна виділити три головні його стратегії (див. таблицю): 1) рестриктивну, обмежно-охоронну; 2) пермісивну, дозвольно-ліберальну, схильну до всюдозволеності; 3) лінію золотой середини.

Таблиця

Порівняльна характеристика стратегій статевого виховання

Модель	Обсяг інформації	Зміст інформації	Загальний тон
Рестриктивна	Чим менше, тим краще	Не роби того чи цього, тому що...	Ні
Пермісивна	Чим більше, тим краще	Існують такі шляхи...	Так
Золота середина	Стільки, скільки необхідно	Дій так, а не інакше, тому що...	Так, але...

Рестриктивна, заборонна модель, суперечить загальному духу сучасного виховання і як усі негатив-

ні моделі, засновані переважно на заборонах, мало-ефективна. Що ж стосується пермісивної моделі, то вона не бере до уваги вікові особливості, покладаючи тягар вибору і відповідальності на людину, яка ще не вміє передбачати довгострокових наслідків своїх вчинків. Крім того, ця модель зовсім не враховує етнокультурні особливості народів. На наш погляд, перевага моделі золотої середини – не помірність, а те, що вона містить у собі плюралізм, допустимість різних стилів і методів виховання.

Треба зазначити, що проблеми статі та міжстатевих стосунків, сексуального життя, шлюбу і сім'ї є, з одного боку, є істотною і значущою частиною буття людини, з іншого – входять до сфери різних наукових і прикладних дисциплін – суспільствознавчих, медико-біологічних, психолого-педагогічних.

Психосексуальний розвиток, сексуальна і матримоніальна поведінка визначаються двома групами взаємопов'язаних чинників: медико-біологічних і соціокультурних. До перших належать чинники навколишнього середовища, у яких існує індивід: кліматичні, екологічні, харчові та ін., а також його анатомо-фізіологічні, ендокринні й інші особливості. До других – усі чинники, що визначають соціалізацію людини, тобто засвоєння нею конкретних соціальних норм і традицій, життєвих цінностей, стилю поведінки та ін. До них належать етнокультурні атрибути, у тому числі менталітет і статеву мораль, інститути соціалізації, вплив засобів масової інформації, літератури і мистецтва, вплив авторитетних дорослих і однолітків. Психосексуальний розвиток і сексуальна поведінка людини, а також сценарій її особистого життя з різних причин не завжди здійснюються у варіанті, позитивному як для самої людини, так і для її мікросоціального оточення або суспільства загалом. У зв'язку з цим людство завжди намагалося спрямувати розвиток цих елементів буття людини у "правильний" з погляду пануючих у кожному конкретному етносі і суспільстві бік, за допомогою законодавства, релігійних конфесій, нормативних механізмів суспільної моралі й етики, а також через основні інститути соціалізації, головним чином такі, як сім'я та освітньо-виховні установи [6, с. 109–117].

У нашій країні спостерігається моральна криза серед підлітків та молоді. Усе більша їх кількість вступає у дошлюбні статеві стосунки, наслідком яких є збільшення кількості абортів у підлітків, народження позашлюбних дітей, зростання кількості неповних сімей, що в свою чергу має не лише негативні соціальні наслідки, а й помітно впливає на виховання та розвиток дітей. Така проблема існує не лише в нашій країні. На Заході вже намагалися її вирішити, розробляючи і впроваджуючи у шкільні курси спеціальні програми. Деякі з них мали відносний успіх, інші, як не дивно, тільки нагнітали становище. Існує два основних підходи до побудови програм статевого виховання. В основі одного з них лежить переконання, що нереально чекати від підлітків принципових моральних змін у поведінці під дією шкільного виховання, тому слід лише здійснювати просвітницьку діяль-

ність щодо застосування контрацептивів для попередження вагітності та захворювань. Інші програми виходять з того, що необхідно виховувати духовність та моральність підлітків, що стане запорукою утримання їх від дошлюбних статевих стосунків. Досвід та статистика свідчать, що програми першого типу виявилися невдалими, на той час як інші, хоч і менш розповсюджені, мали успіх.

В Америці програми, основані на контрацепції, називаються Універсальним статевим вихованням (УСВ) і розглядають людську сексуальність з погляду біологічного, фізичного чи репродуктивного підходів, а також охоплюють питання контролю народжуваності, сексуально активного стилю життя, абортів та захворювань у молоді. Але ці програми (УСВ) майже не згадують про цноту. Якщо вона й згадується, то автори тим паче не стверджують, що цнота для підлітків – здоровий і розумний вибір. У них також мало йдеться про традиційні сімейні цінності та стосунки.

Метою програм УСВ автори визначили подання матеріалу об'єктивно, не нав'язуючи певних цінностей і дотримуючись морального нейтралітету. Наприклад, гомосексуальні стосунки розглядаються як нормальне явище, аналогічно як і інтимні статеві стосунки до і поза шлюбом. Універсальне статеве виховання, на думку авторів, повинне бути всеохоплюючим, між тим воно зовсім виключає моральний вимір сексуальності, ігноруючи моральну оцінку окремих її аспектів. Щодо виховання цінностей, то прихильники програми УСВ переконані, що учні самі повинні визначити, що є для них найсприйнятливішим вибором.

Універсальне статеве виховання розглядає лише два види наслідків сексуальних стосунків підлітків: вагітність та хвороби, які передаються статевим шляхом. Стверджується, що знання про відтворення та контрацепцію стануть для них запобіжниками від вагітності та хвороб. Але, як свідчить статистика, виховання такого типу не сприяє зниженню кількості вагітностей та абортів. Серед підлітків, які пройшли навчання за даною програмою, сексуальна активність на 50 % вища, ніж у тих, хто не навчався за нею.

Контрацептивні засоби не захищають на 100 % жінку та чоловіка від захворювань. Власне, сексуальна розбещеність, від наслідків якої намагалися захиститися контрацептивними засобами, призвела США до найспустошливішої епідемії венеричних захворювань в історії. Крім того, довготривале використання таких засобів негативно впливає на здоров'я та душевний спокій жінки, що веде людство до потреби визначитися щодо безпечності їх використання.

Говорити підліткам, що, використовуючи контрацептиви, вони можуть безпечно вступати у статеві стосунки, жорстоко. Це штовхає молодь до смертельно небезпечної гри. Такий підхід схожий на навчання людини водити автомобіль з перебільшенням швидкості, аби її не зловила міліція. Якщо секс поза шлюбом – нездорове явище, то навіщо радити, як за-

побігати його небажаним наслідкам? Чи не логічніше за провідну ідею статевого виховання брати виховання моральності, духовності, цноти?

Аналіз фахівців свідчить, що найгірший моральний стан у школах найпрогресивнішої у світі країни США, яка ще з 60-х років почала активне статево виховання школярів і намагається сьогодні "допомогти" нашій матеріально небагатій державі профінансувати програму так званої сексуальної освіти. За свідченням американських фахівців, які вивчали шкільну справу, державна школа в США загинула. Прогресивні люди докладають усіх зусиль, щоб не віддавати дітей до державних шкіл, а виховувати їх або вдома, або приватним чином. Понад 80 % дітей після закінчення державних шкіл мають складнощі в осмисленні художнього тексту англійською мовою; понад 90 % американських юнаків та дівчат не можуть збагнути технічний текст. Чому це відбувається? Головна причина – падіння моральної атмосфери у школі, яка цілком і повністю залежить від програми сексуального виховання, котре іноді називають сексуальним розтлінням дітей.

У другій половині ХХ століття в багатьох країнах відбулася так звана сексуальна революція, в результаті якої суспільство зіткнулося зі зростанням характерних для сексуальної молодіжної субкультури явищ, а саме:

ранній початок статевого життя;

поширеність абортів або випадків народження позашлюбних (часто аномальних) дітей;

розповсюдження захворювань, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ);

дестабілізація інституту сім'ї;

злочини на сексуальному ґрунті.

Висновки. Отже, особливості соціально-педагогічної роботи з підлітками з метою розвитку сексуальної культури обумовлені, головним чином, не стільки акселерацією, недоробками системи охорони здоров'я або екологічними негараздами, скільки тим, що різко погіршився вплив на підростаюче покоління низки найважливіших інститутів соціалізації, особливо таких, як сім'я, засоби масової інформації, сучасна література й мистецтво. В умовах урбанізації, лібералізації статевої моралі, ослаблення виховної функції сім'ї та освітніх установ, нарешті за фактичної відсутності освітньо-виховних програм з питань статі та сексуальної поведінки статево-рольова соціалізація дітей і підлітків перетворилася на стихійний і не керований процес. Отже **перспективою подальших розвідок** у даному напрямку є об'єктивна необхідність у розробці та запровадженні пропедевтичних освітньо-виховних програм як одного з основних шляхів вирішення комплексу соціально-педагогічних, медико-біологічних і етично-психологічних проблем.

Список використаної літератури

1. Бабюк И. А. Криминальная сексология : учеб. пособ. / И. А. Бабюк, С. И. Табачников, В. В. Седнев и др.; под общ. ред. И. А. Бабюка. – Киев – Донецк : ПРОФИ-Донецкна, 2003. – 224 с.
2. Исаев Д. Н. Половое воспитание детей : медико-психологические аспекты / Д. Н. Исаев, В. Е. Каган. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Л. : Медицина, 1988. – 160 с.
3. Минухин А. С. Полоролевая форма сексуальной дезадаптации: причины, механизмы развития, клинические проявления / А. С. Минухин // Укр. вісник психоневрології. – 2004. – Т. 12, вип. 1. – С. 30–32.
4. Кон И. С. Психология половых различий / И. С. Кон // Вопросы психологии. – 1988. – № 2. – С. 47–57.
5. Кришталь В. В. Сексология / В. В. Кришталь, С. Р. Григорян. – Харьков : Акад. сексол. исслед., 1999. – 1152 с.
6. Рідкодубська А. А. Соціальна робота з дітьми та молоддю : курс лекцій для студентів напряму підготовки "Соціальна робота" / А. А. Рідкодубська. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 223 с.

*Рецензент – кандидат педагогічних наук,
доцент Рідкодубська А. А.*

Стаття надійшла до редакції 16.10.2012.

Якубова Л. А. Особенности социально-педагогической работы с подростками с целью развития сексуальной культуры

В статье описаны, проанализированы особенности социально-педагогической работы с подростками с целью развития сексуальной культуры, спрогнозировано, что перспективой дальнейших исследований в данном направлении есть объективная необходимость в разработке и внедрении пропедевтических образовательно-воспитательных программ как одного из основных путей решения комплекса социально-педагогических, медико-биологических и нравственно-психологических проблем.

Ключевые слова: социально-педагогический, сексуальная культура, подросток.

Yakubova L. A. Features of the socio-pedagogical work with young people with the purpose of development of sexual culture

The article describes and analyses the features of socio-pedagogical work with young people with the purpose of development of sexual culture. It has been predicted that the prospects for further research in this area is an objective necessity of development and implementation of propaedeutic educational programs as one of the main methods of solutions of complex socio-educational, medical and biological, ethical and psychological problems.

Keywords: socio-pedagogical, sexual culture, teenager.